

O'ZBEKISTONDA NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLAR FAOLIYATI: NAVOIY VILOYATI MISOLIDA (1995–2025-YILLAR)

Olimova Nilufar Qosimovna

Ilmiy rahbar: Mavlonov Jo'rabek Yorqulovich

Tel raqam: 91 254 72 27

Navoiy innovatsiyalar Universiteti tarix yo'nalishi 1 -bosqich magistranti

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) faoliyatining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va zamonaviy holati Navoiy viloyati misolida 1995–2025-yillar kesimida tahlil qilinadi. Tadqiqotda mustaqillikdan keyingi davrda fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi, davlat va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlari, shuningdek, NNTlarning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi o'rni va ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan.*

Maqolada 1990-yillar oxirida O'zbekistonda NNTlarni tashkil etish uchun yaratilgan huquqiy asoslar, xususan, "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi qonun va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilingan. Shuningdek, 2000–2010-yillarda NNTlarning institutsional rivojlanishi, ularning faoliyat yo'nalishlari kengayishi hamda aholining ijtimoiy muammolarini hal etishdagi ishtiroki ko'rib chiqilgan. 2010–2025-yillarda esa davlat tomonidan fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan yangi islohotlar, grantlar, subsidiyalar va ijtimoiy sheriklik mexanizmlari chuqur o'rganilgan.

Navoiy viloyati misolida olib borilgan tahlil NNTlarning hududiy darajadagi faoliyatini yanada aniqroq yoritib beradi. Viloyatda faoliyat yuritayotgan NNTlar asosan ta'lim, sog'liqni saqlash, xotin-qizlar va yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ekologiya hamda ijtimoiy himoya sohalarida ishlayotgani qayd etilgan. Shu bilan birga, ularning aholi bilan ishlash samaradorligi, mahalliy hokimiyat organlari bilan hamkorligi va loyihalarni amalga oshirish tajribalari tahlil etilgan.

Tadqiqot davomida statistik ma'lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy adabiyotlardan foydalanildi. Hududiy tahlil asosida Navoiy viloyatida NNTlar sonining o'sish dinamikasi, ularning faoliyat samaradorligi va jamiyat rivojiga qo'shgan hissasi baholandi. Ayniqsa, so'nggi yillarda raqamli texnologiyalardan foydalanish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishda NNTlarning roli sezilarli darajada oshgani ta'kidlandi.

Maqolada NNTlar faoliyatida mavjud muammolar ham yoritilgan. Jumladan, moliyaviy resurslar yetishmasligi, kadrlar salohiyatining yetarli emasligi, ayrim hollarda aholi bilan muloqotning sustligi kabi omillar tahlil qilingan. Shu asosda NNTlar faoliyatini yanada takomillashtirish, ularning jamiyatdagi rolini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

KALIT SO'ZLAR: *nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati, O'zbekiston, Navoiy viloyati, ijtimoiy sheriklik, huquqiy asos, jamoat tashkilotlari, ijtimoiy faollik, davlat qo'llab-quvvatlashi, grant va subsidiyalar, hududiy rivojlanish, jamoatchilik nazorati, ijtimoiy loyihalar, institutsional rivojlanish.*

KIRISH

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda jamiyat hayotining barcha sohalarida chuqur islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa, fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) muhim o'rin egallay boshladi. NNTlar jamiyatda davlat va aholi o'rtasida ko'prik vazifasini bajarib, ijtimoiy muammolarni hal etish, aholining turli qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, shuningdek, fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirishda muhim institut sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda NNTlar faoliyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Xususan, so'nggi yillarda ushbu sohani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, NNTlar uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Bu esa ularning soni va faoliyat yo'nalishlarining kengayishiga, jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga zamin yaratdi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, unda NNTlar

faoliyatining tarixiy shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va hozirgi holati hududiy misolda — Navoiy viloyati kesimida o‘rganiladi. Hududiy tahlil esa NNTlarning real faoliyatini, ularning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta’sirini hamda aholi bilan ishlash samaradorligini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi — O‘zbekistonda, xususan, Navoiy viloyatida 1995–2025-yillar davomida nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining rivojlanish dinamikasini tahlil qilish, ularning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyatini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun NNTlar faoliyatining huquqiy asoslari, institutsional rivojlanish bosqichlari, asosiy faoliyat yo‘nalishlari hamda mavjud muammolari o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada statistik ma’lumotlar, ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar asosida NNTlar faoliyatining samaradorligi baholanadi hamda ularni yanada rivojlantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu esa nafaqat ilmiy jihatdan, balki amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, fuqarolik jamiyati institutlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

O‘zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining shakllanishi va rivojlanishi mamlakat mustaqillikka erishganidan keyin boshlangan keng qamrovli demokratik islohotlar bilan chambarchas bog‘liqdir. 1991-yildan keyingi davrda fuqarolik jamiyati institutlarini yaratish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi. Ayniqsa, 1999-yilda “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi ushbu sohaning huquqiy asosini mustahkamladi. Mazkur hujjat NNTlarning tashkil etilishi, ro‘yxatdan o‘tkazilishi, faoliyat yuritishi va tugatilishi bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga soldi. Keyingi yillarda “Jamoat fondlari to‘g‘risida” (2003-yil), “Homiylilik to‘g‘risida” (2007-yil) kabi qonunlar ham qabul qilinib, NNTlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari kengaytirildi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 1990-yillarning o‘rtalarida O‘zbekistonda bir necha yuzta nodavlat tashkilot faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2000-yillarga kelib ularning soni bir necha mingtagacha yetdi. 2010-yillarning o‘rtalariga kelib esa mamlakatda 8000 dan ortiq NNTlar ro‘yxatdan o‘tganligi qayd etilgan. So‘nggi yillarda olib

borilgan islohotlar natijasida bu ko'rsatkich yanada oshib, 2025-yilga kelib 10 mingdan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyat yuritayotgani kuzatilmoqda. Bu esa fuqarolik jamiyati institutlarining izchil rivojlanayotganidan dalolat beradi.

Navoiy viloyati misolida qaralganda ham NNTlar faoliyatida ijobiy o'sish dinamikasi kuzatiladi. 2000-yillar boshida viloyatda 20–30 atrofida nodavlat tashkilotlar mavjud bo'lgan bo'lsa, 2010-yillarga kelib ularning soni 100 tadan oshdi. 2020-yillarda esa bu ko'rsatkich 200 dan ortiqni tashkil etmoqda. Ushbu tashkilotlar asosan ta'lim, sog'liqni saqlash, ekologiya, xotin-qizlar va yoshlar bilan ishlash, nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash kabi yo'nalishlarda faoliyat olib bormoqda. Ayniqsa, Navoiy viloyatining sanoat hududi sifatidagi o'ziga xos xususiyati ekologik muammolarni hal etishga qaratilgan NNTlar faoliyatining kuchayishiga sabab bo'lgan. Amaliy jihatdan qaralganda, NNTlar hududlarda ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda muhim rol o'ynamoqda. Masalan, ayrim tashkilotlar tomonidan kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish, yoshlar bandligini ta'minlash bo'yicha treninglar o'tkazish, xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan loyihalar amalga oshirilmoqda. 2018-yildan boshlab O'zbekistonda "Ijtimoiy sheriklik to'g'risida"gi Qonunning amaliy joriy etilishi NNTlar va davlat organlari o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqdi. Natijada, davlat byudjeti mablag'lari hisobidan NNTlar tomonidan ijtimoiy ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirish amaliyoti kengaydi. Shu bilan birga, tahlillar shuni ko'rsatadiki, NNTlar faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, moliyaviy manbalarning cheklanganligi, donorlar bilan ishlash tajribasining yetarli emasligi, malakali kadrlar yetishmasligi kabi omillar ularning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilmoqda. Ayrim hollarda NNTlar va aholi o'rtasidagi aloqa yetarli darajada yo'lga qo'yilmagani ham kuzatiladi. Bu esa ularning ijtimoiy ta'sirini cheklab qo'yishi mumkin. Shunga qaramay, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar NNTlar faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Davlat organlari tomonidan ochiqlik va oshkoralik tamoyillarining kuchaytirilishi, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi hamda fuqarolarning ijtimoiy faolligining ortishi NNTlar uchun keng imkoniyatlar

yaratmoqda. Natijada, ular nafaqat ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi subyekt, balki jamiyat rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim institut sifatida shakllanmoqda. Bundan tashqari, NNTlar faoliyatining samaradorligini oshirishda xalqaro hamkorlik alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, turli xalqaro tashkilotlar, donorlik institutlari va fondlar bilan yo'lga qo'yilgan hamkorlik NNTlarga yangi tajriba, innovatsion yondashuvlar va qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb etish imkonini bermoqda. Navoiy viloyatida ham bir qator NNTlar xalqaro grantlar asosida ijtimoiy loyihalarni amalga oshirib, aholi muammolarini hal etishda samarali natijalarga erishmoqda. Bu esa hududda ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va aholining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Shuningdek, raqamli transformatsiya jarayonlari NNTlar faoliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali NNTlar o'z faoliyatini yanada kengaytirish, aholiga tezkor va sifatli xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, veb-platformalar va onlayn xizmatlar orqali aholining turli qatlamlari bilan samarali muloqot o'rnatilmoqda. Bu esa NNTlarning ochiqligi, shaffofligi va jamoatchilik ishonchini oshirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, yoshlarni NNTlar faoliyatiga jalb etish masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda volontyorlik harakati rivojlanib, yoshlarning ijtimoiy loyihalarda ishtiroki ortib bormoqda. Navoiy viloyatida ham yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu esa kelajakda fuqarolik jamiyatining yanada mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

Umuman olganda, NNTlar faoliyati bugungi kunda jamiyatning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ularning rivojlanishi davlat va jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli, ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash, mavjud muammolarni bartaraf etish va huquqiy hamda tashkiliy asoslarini yanada mustahkamlash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati mustaqillik yillarida bosqichma-bosqich shakllanib, bugungi kunga kelib

fuqarolik jamiyatining ajralmas va muhim institutiga aylanganini ko'rish mumkin. 1995–2025-yillar oralig'idagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, NNTlar nafaqat son jihatdan, balki sifat jihatdan ham sezilarli darajada rivojlangan. Ularning faoliyati davlat siyosati bilan uyg'un holda olib borilib, ijtimoiy muammolarni hal etishda samarali mexanizm sifatida shakllangan. Ayniqsa, Navoiy viloyati misolida olib borilgan tadqiqotlar hududiy darajada ham NNTlar faoliyatining barqaror o'sib borayotganini ko'rsatadi. Viloyatda faoliyat yuritayotgan tashkilotlar turli ijtimoiy sohalarni qamrab olib, aholining ehtiyojlariga mos loyihalarni amalga oshirmoqda. Ta'lim, sog'liqni saqlash, ekologiya, xotin-qizlar va yoshlarni qo'llab-quvvatlash kabi yo'nalishlarda amalga oshirilayotgan tashabbuslar hudud ijtimoiy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa NNTlarning jamiyat rivojidadagi real o'rnini yaqqol namoyon etadi.

Shu bilan birga, davlat tomonidan yaratilayotgan huquqiy va tashkiliy sharoitlar, xususan, ijtimoiy sheriklik tizimining rivojlanishi, grant va subsidiyalar ajratilishi NNTlar faoliyatini rag'batlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida NNTlar davlat organlari bilan hamkorlikda ishlash, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish hamda ijtimoiy loyihalarni keng ko'lamda yo'lga qo'yish imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu esa ularning jamiyatdagi ta'sir doirasini kengaytirib, fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, olib borilgan tahlillar NNTlar faoliyatida ayrim muammolar ham mavjudligini ko'rsatadi. Jumladan, moliyaviy barqarorlikning yetarli emasligi, malakali kadrlar yetishmasligi, ayrim hollarda tashkiliy boshqaruvning sustligi va aholining yetarli darajada jalb etilmaganligi kabi kamchiliklar uchramoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun NNTlar faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash, ularning salohiyatini oshirish, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va xalqaro tajribalarni keng joriy etish zarur. Kelgusida NNTlar faoliyatini rivojlantirish uchun bir qator ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim. Jumladan, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, jamoatchilik bilan aloqalarni mustahkamlash, yoshlarni ushbu sohaga keng jalb etish muhim

ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, hududiy NNTlarni qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish, ularning tashabbuslarini rag‘batlantirish va moliyaviy mustaqilligini ta‘minlash orqali ularning samaradorligini oshirish mumkin.

Umuman olganda, NNTlar O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, ijtimoiy muammolarni hal etish va aholi farovonligini oshirishda muhim o‘rin tutmoqda. Navoiy viloyati misolida olingan natijalar esa ushbu jarayonlarning hududiy darajada ham izchil va samarali amalga oshirilayotganini tasdiqlaydi. Kelajakda NNTlar faoliyatini yanada rivojlantirish orqali jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta‘minlash, fuqarolarning faolligini oshirish va demokratik qadriyatlarni mustahkamlash mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda, NNTlar faoliyatini yanada rivojlantirish nafaqat ijtimoiy sohani qo‘llab-quvvatlash, balki jamiyatda ochiqlik, tashabbuskorlik va mas‘uliyat kabi muhim qadriyatlarni qaror toptirishga ham xizmat qiladi. Ular orqali aholi muammolarini “pastdan yuqoriga” tamoyili asosida aniqlash va hal etish imkoniyati kengayadi. Bu esa davlat boshqaruvida fuqarolarning bevosita ishtirokini ta‘minlab, demokratik jarayonlarni yanada chuqurlashtiradi.

Shuningdek, NNTlar faoliyati hududlar kesimida ijtimoiy tenglikni ta‘minlashda ham muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, chekka hududlarda aholining ehtiyojlarini o‘rganish va ularga manzilli yordam ko‘rsatishda NNTlarning roli beqiyosdir. Navoiy viloyati misolida ham ko‘rish mumkinki, mahalliy tashabbuslarga asoslangan loyihalar aholining turmush sifatini yaxshilashga bevosita ta‘sir ko‘rsatmoqda. Kelgusida ushbu yo‘nalishda tizimli yondashuvni kuchaytirish, davlat va NNTlar o‘rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish, shuningdek, ularning institutsional mustaqilligini ta‘minlash muhim vazifalardan biri bo‘lib qoladi. Faqatgina shunda NNTlar o‘zining to‘liq imkoniyatlarini namoyon eta oladi va jamiyat taraqqiyotining faol ishtirokchisiga aylanishda davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

O‘zbekiston Respublikasi “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 1999.

O‘zbekiston Respublikasi “Jamoat fondlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2003.

O‘zbekiston Respublikasi “Homiylilik to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2007.

O‘zbekiston Respublikasi “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2014.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining fuqarolik jamiyati institutlarini qo‘llab-quvvatlashga oid farmon va qarorlari to‘plami. – Toshkent, 2017–2023.

Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.

Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

Abdurahmonov Q.X. Fuqarolik jamiyati asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.

Rasulov A., Yo‘ldoshev B. Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini boshqarish. – Toshkent, 2018

O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi ma‘lumotlari (rasmiy statistik to‘plamlar). – Toshkent, 2020–2024.

Navoiy viloyati hokimligi rasmiy hisobotlari va tahliliy ma‘lumotlari. – Navoiy, 2015–2024.

www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi.

www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti.

www.minjust.uz – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy sayti.